

DOI: 10.34015/2523-4552.2025.3.04
УДК 347.919.6(477)

*Лопаносова Н. П.,
аспірантка кафедри галузевого права
та загальноправових дисциплін
Інституту права та суспільних
відносин ЗВО «Відкритий міжнародний
університет розвитку людини
«Україна»
ORCID: 0009-0009-1611-9333*

ПРИМИРЮВАЛЬНІ ПРОЦЕДУРИ В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ВИДИ

Стаття присвячена концептуальним основам примирювальних процедур в господарському судочинстві України. Доведено, що Господарський процесуальний кодекс України містить норми, які вказують на те, що в господарському судочинстві застосовуються різні види примирювальних процедур. Встановлено, що примирювальні процедури при вирішенні спорів у господарському судочинстві – це закріплені в Господарському процесуальному кодексі України правила, на підставі яких сторони спору добровільно, на засадах рівності та конфіденційності під контролем суду чи в позасудовому порядку мають право врегулювати господарський спір, оформивши та узаконивши свої домовленості в порядку та в спосіб, визначений цим Кодексом чи законом. У статті підтримується висновки вітчизняних вчених про те, що примирювальні процедури (примирення сторін) в юриспруденції доцільно поділяти на дві групи: примирення сторін в судовому процесі (судові процедури) та примирення сторін в позасудовому процесі (позасудові процедури, альтернативні форми вирішення спорів). У статті пропонується доповнити види примирювальних процедур в господарському судочинстві, які передбачені в Господарському процесуальному кодексі України, новою нормою про «примирення сторін», в основу якої покласти заяву про примирення сторін, яка затверджується ухвалою суду. Ця стаття є внеском у наукову дискусію щодо доцільності використання в юриспруденції терміну «цивільстичний процес».

Ключові слова: примирювальні процедури, примирення сторін, мирова угода, медіація, суд, судовий захист, позасудовий захист, захист прав, господарський процес, цивільстичний процес.

Постановка проблеми. Господарський процесуальний кодекс України (далі – ГПК України) [1] використовує лише двічі правові конструкції такі, як «сторони можуть

примиритися» (ст. 46) та «суд сприяє примиренню сторін» (ст. 196), в яких ключовим терміном є «примирення». Аналогічні правові конструкції містяться і в ст. 49 та ст. 211 Цивіль-

ного процесуального кодексу України [2]. На відміну від ЦПК України, ЦПК України, Закону України «Про медіацію» Кодекс адміністративного судочинства України містить спеціальні норми щодо процедури примирення сторін, а саме, ст. ст. 190 та 191 цього Кодексу [3]. На нашу думку, примирювальні процедури, які закріплені в цивілістичному процесі, наприклад, в господарському та цивільному процесах, на сьогодні потребують додаткових наукових досліджень з метою їх удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема примирювальних процедур у галузевому законодавстві не є новою для юриспруденції. Так, В. І. Теремецький у співавторстві з іншими вченими започаткували цикл наукових праць, присвячених дослідженню зарубіжного та українського досвіду розвитку і становлення інституту медіації в адміністративно-правових спорах [4], житлових спорах [5] та патентних спорах, що виникають у сфері охорони здоров'я [6], а також в нотаріальній діяльності [7].

Я. С. Ярош звернув увагу на проблематику ефективності застосування примирювальних процедур у господарському судочинстві України [8], О. О. Кармаза здійснила науково-практичний аналіз медіації та переговорів як видів примирювальних процедур в цивільному процесі [9], І. В. Давидова дослідила правову природу та особливості медіації та мирової угоди [10], місце врегулювання спору за участю судді в системі способів вирішення спорів було предметом дослідження А. В. Яновичкої, В. О. Мельник [11]. Водночас за сучасних умов розвитку суспіль-

них відносин, у зв'язку із дією в Україні правового режиму воєнного стану, з метою забезпечення громадянам та юридичним особам захисту їх прав та свобод, потребують додаткового дослідження види примирювальних процедур в господарському судочинстві України.

Постановка завдання. Метою статті є науково-практичний аналіз примирювальних процедур в господарському судочинстві України, виділення їх видів та ознак. Також ця стаття є внеском у наукову дискусію щодо доцільності використання в юриспруденції терміну «цивілістичний процес» [12].

Виклад основного матеріалу. У правозастосовній практиці часом виникають спірні правові питання, пов'язані зі складними правовими нормами, правилами та процедурами. Насамперед йдеться про правовідносини, які стосуються галузей, що потребують спеціальних знань (наприклад податкове чи земельне право), або різні спірні питання, які вимагають аналізу і ретельного вивчення й узагальнення судової практики [13, с. 156].

Як вже зазначалося, ГПК України не містить окремої статті щодо інституту примирення сторін. Разом з тим, наприклад, в ст. 190 Кодексу адміністративного судочинства України передбачено, що сторони можуть повністю або частково врегулювати спір на підставі взаємних поступок. Примирення сторін може стосуватися лише прав та обов'язків сторін. Сторони можуть примиритися на умовах, які виходять за межі предмета спору, якщо такі умови примирення не порушують прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб. Умови прими-

рення не можуть суперечити закону або виходити за межі компетенції суб'єкта владних повноважень. За клопотанням сторін суд зупиняє провадження у справі на час, необхідний їм для примирення. Умови примирення сторони викладають у заяві про примирення сторін. Заява про примирення сторін може бути викладена у формі єдиного документа, підписаного сторонами, або у формі окремих документів: заяви однієї сторони про умови примирення та письмової згоди іншої сторони з умовами примирення. До ухвалення судового рішення у зв'язку з примиренням сторін суд роз'яснює сторонам наслідки такого рішення, перевіряє, чи не обмежені представники сторін у праві вчинити відповідні дії. Умови примирення сторін затверджуються ухвалою суду. Затверджуючи умови примирення сторін, суд цією самою ухвалою одночасно закриває провадження у справі. Суд постановляє ухвалу про відмову у затвердженні умов примирення і продовжує судовий розгляд, якщо:

- 1) умови примирення суперечать закону чи порушують права чи охоронювані законом інтереси інших осіб або є невиконуваними; або
- 2) одну зі сторін примирення представляє її законний представник, дії якого суперечать інтересам особи, яку він представляє.

Відтак в юриспруденції слушно звертається увага на те, що мета примирення сторін публічно-правового спору є очевидною (у широкому сенсі мета примирення сторін виявляється у вирішенні матеріально-правового спору шляхом примирення, де вирішення спору є dokonаним фактом) й досягається шляхом виконання комплексу завдань (створення

сприятливих умов для конструктивного діалогу між сторонами спору; здійснення переговорів та окреслення у них реалістичної моделі взаємних поступок; усвідомлення сторонами вироблених умов примирення та подання їх на затвердження; оцінка судом заяви про примирення та її затвердження чи відмова у затвердженні; виконання затверджених судом умов примирення) [14].

Тлумачний словник розкриває зміст терміну «примирення» як дію та результат примиритися, злагоду [15].

Вченими слушно доводиться, що є чотири категорії господарських спорів, по яких доцільно використовувати процедуру примирення: за необхідності оперативного вирішення спору; якщо спір стосується технічних питань; наявність між сторонами складного взаємного інтересу, який не повністю або взагалі не лежить в площині права; наявність у спорі комерційної таємниці або іншого конфіденційного питання, яке сторони не бажають виносити на розгляд сторонніх осіб [4].

Тобто, примирення сторін в цивілістичному процесі загалом та в цивільному зокрема, відбувається до процедури, визначеної законом, яка ґрунтується на принципі добровільності, та містить такі елементи як: бажання сторін спору, взаємності, укладення угоди (правочину), зупинення судового провадження, а у випадках, визначених законом, постановлення ухвали суду тощо. Наприклад, в сімейних справах відповідно до ст. 240 Цивільного процесуального кодексу України у справі про розірвання шлюбу суд може зупинити розгляд справи і призначити строк для примирення

подружжя. Примирення сторін також відбувається і шляхом укладення мирової угоди тощо.

В юриспруденції слушно вказується на те, що примирювальні процедури у господарському судочинстві – це урегульовані нормами господарського процесуального законодавства спеціальні, добровільні способи та механізми взаємодії сторін господарського спору шляхом переговорів за участі та сприяння судді, що реалізуються в межах господарського судочинства під контролем суду, засновані на засадах законності, рівності, конфіденційності та спрямовані на ефективне врегулювання спору мирним шляхом, досягнення спільної згоди, укладення обов'язкової до виконання угоди на взаємоприйнятних та взаємовигідних умовах, збереження партнерських відносин, закриття провадження у справі та досягнення цілей господарського судочинства [16].

Нормативно-правовий аналіз ГПК України, наукових праць, доводить, що примирювальні процедури (примирення сторін) доцільно поділяти на дві групи: примирення сторін в судовому процесі (судові процедури) та примирення сторін в позасудовому процесі (позасудові процедури, альтернативні форми вирішення спорів). Як правило до позасудових процедур чи альтернативних форм вирішення спорів відносять: медіацію, переговори, третейський розгляд, арбітраж тощо [17].

Законом України «Про медіацію» внесено відповідні зміни до ГПК України та офіційно закріплено проведення процедури медіації в господарському судочинстві (ст. ст. 46, 59, 67, 130, 182, 183, 195, 227, 229 Господарського процесуального кодексу України). У зв'язку з цим зазначимо, що процедура медіації відбувається в позасудовому процесі, суддя не є учасником процедури медіації, а на час проведення медіації відповідно до ухвали суду провадження зупиняється. Відтак, в юриспруденції доцільно вести мову про те, що медіація як вид примирювальних процедур застосовується в господарському судочинстві.

Л. М. Ніколенко слушно доводить, що в Україні обрано дуалізм регулювання внутрішнього третейського розгляду та розгляду міжнародним комерційним арбітражем на підставі Законів України «Про третейські суди» та «Про міжнародний комерційний арбітраж». В Україні третейських розгляд відомий законодавству вже довгі роки, в державі історично сформувалася певна національна традиція третейського вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин. Але, на жаль, в Україні третейських розгляд не отримав свого розвитку, що пов'язано з низькою обізнаністю про його можливості, законодавчим обмеженням підвідомчості третейським судам справ, нестабільною судовою практикою державних судів в оцінці підстав для скасування рішень третейських судів та видачі виконавчих листів на примусове виконання їх рішень. Міжнародний комерційний арбітраж є найбільш політично та процесуально нейтральним та незалежним способом вирішення спорів між суб'єктами різних країн. Україна, хоча й розвиває арбітражний розгляд справ, ще не досягла належ-

ної ефективності у регулюванні комерційного арбітражу [18].

Водночас ГПК України містить норму про передачу господарського спору на розгляд третейського суду (міжнародного комерційного арбітражу). Відтак, згідно із ст. 4 цього Кодексу до міжнародного комерційного арбітражу за угодою сторін може бути переданий будь-який спір, що відповідає вимогам, визначеним законодавством України про міжнародний комерційний арбітраж, крім випадків, визначених законом. До третейського суду за угодою сторін може бути переданий будь-який спір, який виникає з цивільних чи господарських правовідносин, крім випадків, передбачених законом. Тобто ГПК України допускає примирення сторін шляхом розгляду господарського спору в третейському суді чи міжнародному комерційному арбітражі.

Отже, нормативно-правовий аналіз ГПК України доводить, що в господарському процесі на підставі принципу добровільності можуть бути застосовані такі позасудові примирювальні процедури як медіації, третейський розгляд, комерційний арбітраж.

Слід також зазначити, що ГПК України передбачає й інші примирювальні процедури, які відносяться до групи примирювальних процедур в судовому процесі, як от, укладення мирової угоди та врегулювання спору за участю судді.

Я. В. Лазур, В. В. Заборовський та П. П. Черевко не безпідставно доводять, що при укладенні та затвердженні мирової угоди сторони самостійно обирають спосіб виходу з конфліктної ситуації, а суд звільняється від обов'язку розглянути

справу по суті, провадження по якій було вже відкрито. Мирова угода спонукає сторін добровільно виконати взяті на себе зобов'язання, зменшуючи навантаження на органи примусового виконання судових рішень. Отже, право на укладення мирової угоди в цивільному та господарському процесі виступає важливим процесуальним засобом, що сприяє успішному захисту прав та інтересів сторін спору, а також розвантажує роботу суду по розгляду судових справ [19].

Дійсно, відповідно до ст. 192 ГПК України мирова угода укладається сторонами з метою врегулювання спору на підставі взаємних поступок і має стосуватися лише прав та обов'язків сторін. У мировій угоді сторони можуть вийти за межі предмета спору за умови, якщо мирова угода не порушує прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб. Укладена сторонами мирова угода затверджується ухвалою суду, в резолютивній частині якої зазначаються умови угоди. Затверджуючи мирову угоду, суд цією самою ухвалою одночасно закриває провадження у справі. Слід також звернути увагу на те, що мирова угода, затверджена ухвалою суду, є виконавчим документом відповідно до норм Закону України «Про виконавче провадження».

Ще одним із видів примирювальних процедур, які можуть відбуватися в судовому процесі, є врегулювання спору за участю судді. Складно заперечити висновку про те, що однією із новацій ГПК України в новій редакції є впровадження врегулювання спору за участю судді. Подібні процедури примирення у формі судової медіації давно вже

існують в інших країнах, зокрема, Великій Британії, США, Канаді, Австралії, Новій Зеландії. Така примирювальна процедура є досить вагомою альтернативою звичній судовій. Врегулювання спору за участю судді дозволяє сторонам досягти взаєморозуміння, зняти зайву емоційну напругу та налагодити взаємодію з метою прийняття найбільш взаємовигідного рішення. В господарському процесі врегулювання спору за участю судді має чимало переваг у порівнянні із загальним порядком вирішення спорів, оскільки спрямоване на швидке вирішення справ, можливість мирного врегулювання спору, взаємодію між сторонами, знаходження спільного рішення, дотримання конфіденційності, гарантію виконання рішення у випадку проведення такої процедури. Введення законодавством можливості врегулювання спору за участю судді, є перспективним і прогресивним кроком до впровадження Європейських процедур та норм, а також покращення доступу до правосуддя [20].

Глава 4 ГПК України присвячена врегулювання спору за участю судді. Так, наприклад, відповідно до ст. 186 цього Кодексу врегулювання спору за участю судді проводиться за згодою сторін до початку розгляду справи по суті. Проведення врегулювання спору за участю судді не допускається у справах (справах): 1) про відновлення платоспроможності боржника чи визнання його банкрутом; 2) у процедурі превентивної реструктуризації; 3) у випадку вступу у справу третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору. Тобто, не у всіх господарських справах може бути застосовано примирювальну процедуру – врегу-

лювання спору за участю сторін, оскільки Кодекс передбачає випадки, коли ця процедура не застосовується. Перелік таких випадків є виключним (частина друга ст. 186 ГПК України).

Погоджуючись із висновком О.О. Кармази про те, що врегулювання спору за участю судді, будучи окремим видом примирювальних процедур в господарському судочинстві, маючи спільні ознаки з процедурою медіації, має певні переваги та недоліки, які слідують із норм Господарського кодексу України. Зокрема, до переваг віднесено: врегулювання спору до початку розгляду справи по суті, проведенням судових засідань на умовах конфіденційності, заборона оскарження судового рішення, економія коштів та часу сторін тощо; до недоліків – наявність корупційних ризиків під час закритих нарад, короткий час для врегулювання спору за участю судді (30 днів) та неможливість його продовження, нечіткість змісту деяких норм кодексу тощо [21].

Науково-практичний аналіз ГПК України, наукових праць вітчизняних вчених доводить, що в господарському процесі застосовуються різні види примирювальних процедур. На нашу думку, види примирювальних процедур в господарському судочинстві можливо доповнити нормою про «примирення сторін», в основу якої покласти заяву про примирення сторін, яка затверджується ухвалою суду. Тобто, вважаємо, що відповідні норми з деяким уточненням із ст. 190 та ст. 191 Кодексу адміністративного судочинства України можуть бути запозичені в ГПК України, а відтак в юриспруденції в майбутньому можливо вести

мову про збільшення видів примирювальних процедур в господарському судочинстві, закріплених в Господарському кодексі України. Також ми підтримуємо висновок В. В. Радзивілюк про те, що розширення спектру можливостей врегулювання проблем, що виникають у зв'язку та з приводу неплатоспроможності боржника можливо за рахунок використання позитивного зарубіжного досвіду тих країн правова культура, яких має глибоке історичне коріння та займає видатне місце у світовий правовий культурі [22].

Висновки. ГПК України містить норми, які вказують на те, що в господарському судочинстві застосовуються різні види примирювальних процедур. Примирювальні процедури при вирішенні спорів у господарському судочинстві – це закріплені в ГПК України правила, на підставі яких сторони спору доб-

ровільно, на засадах рівності та конфіденційності під контролем суду чи в позасудовому порядку мають право врегулювати господарський спір, оформивши та узаконивши свої домовленості в порядку та в спосіб, визначений цим Кодексом чи законом. Підтримуємо вчених у тому, що примирювальні процедури (примирення сторін) в юриспруденції доцільно поділяти на дві групи: примирення сторін в судовому процесі (судові процедури) та примирення сторін в позасудовому процесі (позасудові процедури, альтернативні форми вирішення спорів). На нашу думку, види примирювальних процедур в господарському судочинстві доцільно доповнити новою нормою про «примирення сторін», в основу якої покласти заяву про примирення сторін, яка затверджується ухвалою суду.

Список використаних джерел

1. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 12.09.2025).
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 12.09.2025).
3. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 12.09.2025).
4. Teremetskyi V., Tokarieva K., Myronenko M., Mishchuk I., Melnychuk Y. (2023). Mediation in administrative and legal disputes in Ukraine: a European perspective. *Amazonia Investiga*, 12(70), 200–209. <https://doi.org/10.34069/AI/2023.70.10.18>.
5. Теремецький В. І., Аврамова О. Є. Медіаційна процедура під час розгляду житлових спорів. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. Т. 31 № 1. С. 475–488. <https://doi.org/10.32631/vca.2024.1.41>.
<https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/view/165/161>
6. Vladyslav T., Kseniia T., Mariia R., Nadiia B.-Z., Sergii P., Khrystyna M., Olesia B. (2024). Mediation in Patent Disputes Arising in the Healthcare Sector. *Revista De Gestão Social e Ambiental*, 18(5), e05406. <https://doi.org/10.24857/rgsa.v18n5-015>.
7. Teremetskyi V., Tokarieva K., Stefanchuk M., Kovach Ya., Fast O., Fedorenko T. (2024). Prospects for the Development of Mediation Institute in Notarial Activities. *Archives Des Sciences*, Volume 74, Issue 2, P. 1-6, <https://doi.org/10.62227/as/74201>.

8. Ярош Я. С. Примирювальні процедури в господарському судочинстві: дис. ... д-ра філософії : 081 Право. Київ. 2024. 292 с.
9. Кармаза О. О. Медіація та переговори як альтернативні способи вирішення спорів. *Підприємство, господарство та право*. 2020. № 5. С. 13–18.
10. Давидова І. В. Медіація чи мирова угода: особливості застосування при вирішенні спорів. *Правова позиція*. 2023. № 3 (40). С. 119–122.
11. Яновицька А. В., Мельник В. О. Місце врегулювання спору за участю судді в системі способів вирішення спорів. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право*. 2025. Вип. 88, ч. 1. С. 438–442. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.1.64>
12. Кармаза О. О. Поняття та зміст цивілістичного юридичного процесу. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право*. 2017. № 3(15). С. 146–152.
13. Теремецький В. І. Медіаційна процедура у сфері права інтелектуальної власності. *Приватне право і підприємництво*. 2024. Вип. 24. С. 154–160. <https://doi.org/10.32849/2409-9201.2024.24.21>.
14. Сливка В. В. Поняття та система функцій примирення сторін в адміністративному судочинстві України. *Право і суспільство*. 2020. № 3, ч. 2. С. 95–101. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.3-2.15>
15. Примирення. Словник UA. Портал української мови та культури. URL: <https://slovnkyk.ua/index.php?swrd=%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F>
16. Гут С. В. Примирні процедури в господарському процесі: проблеми теорії та практики: дис. ... д-ра філософії : 081 Право. Одеса, 2025. 218 с.
17. Науково-практичний коментар Закону України «Про медіацію». Судова практика. Зразки документів. Вид. 2-е доп. і перероб. За заг. ред. О., Кушерець Д. В., Федоренко Т. В., Домінгос Г. Київ: Університет «Україна», 2025. 350 с.
18. Ніколенко Л. М. Примирні процедури при вирішенні господарських спорів: порівняльно-правовий аналіз. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2025. Серія: Право. Вип. 87, ч. 2. С. 24–30. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.2.3>
19. Лазур Я. В., Заборовський В. В., Черевко П. П. Мирова угода в цивільному та господарському процесі: порівняльний аспект дослідження. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 206–210. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.35>
20. Слободян О. Г. Підстави та порядок проведення врегулювання спору за участю судді. Господарський суд Волинської області: сайт. 21.05.2018. URL: <https://vl.arbitr.gov.ua/sud5004/pres-centr/publications/488018/> (дата звернення: 12.09.2025).
21. Кармаза О. О. Інститут врегулювання спору за участю судді в цивільному, господарському та адміністративному процесах України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 3, т. 1. С. 37–42.
22. Радзивілюк В. В. Примирювальні процедури за Комерційним кодексом Франції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 210–113. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/45>

Loponosova Natalia, Postgraduate, Department of Industry Law and General Legal Disciplines, Institute of Law and Public Relations, Open International University of Human Development "Ukraine"

ORCID: 0009-0009-1611-9333

Conciliation Procedures in the Commercial Process of Ukraine: General Characteristics and Types

The article is devoted to the conceptual foundations of conciliation procedures in the commercial proceedings of Ukraine. It is proved that the Commercial Procedure Code of Ukraine contains norms indicating that various types of conciliation procedures are used in commercial proceedings. It is established that conciliation procedures in the resolution of disputes in commercial proceedings are the rules enshrined in the Commercial Procedure Code of Ukraine, on the basis of which the parties to the dispute have the right to settle a commercial dispute voluntarily, on the basis of equality and confidentiality under the control of the court or out of court, by formalizing and legalizing their agreements in the manner and in the manner specified by this Code or law. The article supports the conclusions of domestic scientists that conciliation procedures (reconciliation of the parties) in jurisprudence should be divided into two groups: reconciliation of the parties in a judicial process (judicial procedures) and reconciliation of the parties in an extrajudicial process (extrajudicial procedures, alternative forms of dispute resolution). The article proposes to supplement the types of conciliation procedures in commercial proceedings, which are provided for in the Commercial Procedural Code of Ukraine, with a new norm on "conciliation of the parties", the basis of which should be a statement on reconciliation of the parties, which is approved by a court decision. This article is a contribution to the scientific discussion on the appropriateness of using the term "civil process" in jurisprudence.

Keywords: *conciliation procedures, reconciliation of the parties, settlement agreement, mediation, court, judicial protection, extrajudicial protection, protection of rights, commercial process, civil process.*